

بررسی شواهد در بازنگری کوریکولوم طب ایرانی

سید علی کمالی (DMD)^۱، سیدحمید کمالی (MD, MPH, PhD)^۲، زهرا قربانی فر (MD, PhD)^{۳*}،
سیده جیهان حسینی خیبر (MD)^۴، شیما اصفهانی (MS)^۵، نورین خرمشاهی (DMD)^۶

۱- دانشکده دندانپزشکی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران

۲- دفتر برنامه تحقیقات بالینی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

۳- گروه طب ایرانی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ارتش جمهوری اسلامی، تهران، ایران

۴- بیمارستان خاتم الانبیاء (ص)، خیابان شهید یاسینی، خیابان ولیعصر (عج)، تهران، ایران

۵- دفتر توسعه آموزش، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

۶- دانشکده دندانپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

دریافت: ۹۷/۳/۷، اصلاح: ۹۷/۱۲/۷، پذیرش: ۹۷/۱۲/۱۲

خلاصه:

مقدمه: نهادینه‌سازی رویکرد آموزش پاسخگو موضوع مورد توجه در حوزه آموزش پزشکی است. در طراحی کوریکولوم رشته طب ایرانی جهت ارتقای کیفیت آموزشی، به جمع‌آوری اطلاعات، شواهد، تفحص در منابع و مستندسازی مبتنی بر شواهد برای تصمیم‌گیری‌ها نیازمندیم.

مواد و روشها: این گزارش کوتاه با هدف بررسی و مطالعه روش‌های تدریس، نحوه ارزشیابی، محتوای تدریس حکمای برجسته طب سنتی سده‌های متعدد، چون "بقراط"، "جالینوس"، "محمد ابن زکریای رازی" و "ابن سینا" در حوزه آموزش انجام شد.

یافته‌ها: رازی اعتقاد دارد کتاب‌هایی مانند کتاب تقدمه المعرفه بقراط و کتاب‌های جالینوس در زمینه انواع تب‌ها و حملات آن، ادویه مفرده، اوقات بیماری و اینکه هر بیماری در چه مرحله‌ای قرار دارد، اسطسقات، بحران‌ها، نحوه برخورد با بیماری‌های حاد به روش تغذیه، اسباب و علائم بیماری‌ها، تدابیر فوری، مزاج و نبض جزو اولین کتاب‌هایی هستند که خواندن آنها برای دانشجویان ضروری است. همچنین او توصیه می‌کند که یک پزشک بهتر است با اکثر کتب موجود در حیطه کار خود آشنا شود.

بحث و نتیجه‌گیری: بررسی‌ها نشان می‌دهد که دانشجو موظف به مباحثه و درک عمیق مطالب تحت نظر هدایت‌گر بالادستی خود است. کسب مهارت و توانمندی‌های شایسته یک طبیب با مطالعه کتاب‌های بیشتر و آزمون‌های پیاپی توسط استادان حاصل می‌شود. در یک جمله، کسی طبیب نمی‌شود مگر با ارزیابی و آزمون‌ها و آزمایش‌های مکرر. آموزش ترتیبی، آموزش تقدمی، آموزش علمی و عملی شایع‌ترین روش‌های یادگیری مورد استفاده در طب سنتی ایرانی بوده‌اند.

واژه‌های کلیدی: آموزش پزشکی، طب ایرانی (طب سنتی)، کوریکولوم، ارزیابی، مبتنی بر شواهد

مقدمه

تدریس، بررسی محتوای آموزشی و منابع درسی و نحوه ارزیابی فراگیران توسط اساتیدی که در اعصار مختلف در حوزه آموزش صاحب سبک بوده‌اند، از جمله بقراط، جالینوس، مجوسی اهوازی، رازی و بوعلی سینا، زمینه دستیابی به یک فرایند تطبیقی که مهارت‌های تخصصی لازم در رشته طب ایرانی را با کوریکولوم موجود مقایسه می‌کند، فراهم شود. لذا جمع‌آوری این شواهد می‌تواند در ارتقای فرایند آموزش طب ایرانی موثر واقع شود (۱).

مواد و روشها

این نوشتار یک گزارش کوتاه است. بررسی و مطالعه روش‌های تدریس، نحوه ارزشیابی، محتوای تدریس حکمای طب سنتی از مهم‌ترین ارکان در تهیه محتوای ساختارمند برای این رشته است.

طراحی و تدوین یک نظام کارآمد و راهبردی به منظور حرکت در مسیر مرجعیت علمی و تعیین شاخص‌های این مرجعیت، همچنین نهادینه‌سازی رویکرد آموزش پاسخگو به عنوان یکی از سیاست‌های ۱۲ گانه طرح تحول و نوآوری در آموزش پزشکی از جمله موضوعاتی است که دست‌اندرکاران حوزه آموزش پزشکی به آن توجه دارند (۱-۳). یکی از راه‌های تحقق این امر، تلاش در جهت تطابق نظام آموزشی، محتوا و اهداف برنامه آموزشی با وظایف شغلی فارغ‌التحصیلان است. بر همین اساس، در طراحی کوریکولوم رشته طب ایرانی نیز به منظور ارتقای کیفیت آموزشی، بر لزوم جمع‌آوری اطلاعات و شواهد، تفحص در منابع، به‌روزرسانی و مستندسازی برای تصمیم‌گیری‌ها نیاز فراوان وجود دارد (۱ و ۲ و ۴). در این نوشتار با محوریت قرار دادن رویکرد جمع‌آوری شواهد، سعی شده است تا با مطالعه شیوه‌های مواجهه‌های پزشکی در دوره‌های مختلف تاریخی، به خصوص دوره‌هایی که درخشش چهره‌های شاخص نمایان است و همچنین مطالعه شیوه

* نویسنده مسئول مقاله: زهرا قربانی فر

از دیدگاه مدارس طبی اسکندرانیه، با گذراندن این مراتب هفتگانه، فراگیر به لحاظ آگاهی از اصول آمادگی لازم برای مراجعات بالینی را پیدا کرده و از این به بعد باید دانش خود را صرف خدمت به بیماران و درمان آنها نماید (۸).

جدول ۱: مراتب آموزش

مراتب تحصیل	هدف
مرتب اول	یادگیری مقدمات، ارکان و اسطسقات
مرتب دوم	یادگیری امور طبیعی
مرتب سوم	یادگیری کلیات سبب شنای بیماریها
بخش مرتب چهارم	یادگیری سبب شناسی بیماری اعضای درونی بدن
تئوری مرتب پنجم	یادگیری کلیات تب و بحران در بیماریها
مرتب ششم	یادگیری اصول و قوانین درمان
مرتب هفتم	یادگیری تدابیر حفظ سلامتی در افراد سالم و تدابیر غذایی در بیماران
بخش عملی	آموزش ویزیت بیماران سرپایی آموزش ویزیت بیماران بستری

تذکر ۱: در کتاب ادب طیب با استناد به عیون الانباء { ewan al anbaa } در کتب شانزده گانه جالینوس کتاب ادویه مفرده { Meterin medica (Galen) } (الثالث عشر کتابه فی الادویة المفردة) { kitabah fi al'adwiat almufarad }، ادویه مرکبه الرابع عشر کتابه فی الادویة المركبة { kitabah fi al'adwiat almurakaba } و برهان و السادس عشر کتابه فی البرهان { kitabah fi alburhan } ذکر شده است (۷ و ۸).

تذکر ۲: کتب شانزده گانه جالینوس توسط هفت نفر مسیحی جمع آوری و تفسیر شد (۹ و ۱۳) به نامهای انقلالوس { ainqalawus }، جاسیوس { Jaceiuos }، اصطفین { Stephanos }، ثاودوسیوس { Savzvsyvs }، اکیلاوس { Aquilaus }، فلادیوس { akylaws }، faladius, Vladius } و یحیی النحوی { Yahya Al - Nahawi }، { yahyaa alnahwaa } (۷).

برخی محققین معتقد هستند کتابهای نوشته شده توسط جالینوس که اسکندرانیها آنها را برای مطالعه دانشجویان پزشکی انتخاب کردند کافی بوده و آنها را از مطالعه سایر کتابها بی نیاز کرده است. البته در مطالعه تمام این کتابها به استاد و مفسر نیاز بوده است و بدون وجود استاد یا بدون بحث و مذاکره و مراجعه بهوی درک معانی پیچیده آن ممکن نبوده است.

از سویی دیگر این نظر هم وجود دارد که جمع آوری کتابهای مورد نیاز دانشجویان پزشکی توسط اسکندرانیها کامل نبوده است و در زمینه غذا و هوا و دارو توجه کافی نکرده اند (۷).

در مدارس اسکندرانیه، الزام به یادگیری کتابهای شانزده گانه جالینوس و مشروط نمودن فراگیری طب به مطالعه این کتابها بوده است. بنابراین به نظر می رسد اسکندرانیها شیوه مناسبی را در ترغیب دانشجویان پزشکی انتخاب کردند تا آنها در این حرفه کامل شوند و تلاش زیادی در مطالعه کتابهای جالینوس به عمل آورند.

مرتبه سوم: در این مرتبه فراگیر کتاب مربوط به بررسی سبب شناسی، علایم و عوارض بیماریها را در شش فصل، می آموزد. «جوامع کتاب جالینوس فی العلل و الأعراض ترجمه حنین بن إسحاق المتطبیب» { jawamie kitab jalinus fa aleilal w al'aerad tarjamathunayn bin 'iishaq almutatabib }، (عنوان الكتاب فی اليونانی - أسباب الأمراض) «کلام فی التخمّة» { asbab al'amrad } klam fa altakhama }، (۷ و ۹ و ۱۱ و ۱۵ و ۱۶) این بخش از طب بر اساس نظر قیاس، از جمله جالینوس، بسیار غنی و مفید است. اگر کسی مطالب این کتاب را مورد بررسی و مطالعه قرار دهد و آنها را بفهمد دیگر نکته ای از پزشکی برای او مخفی نخواهد ماند (۷ و ۹).

مرتبه چهارم: در این مرتبه فراگیر باید دو کتاب را آموزش ببیند:

۱. کتاب التعرف علی الاعضاء الباطنة «جوامع کتاب جالینوس فی تعرف علل الأعضاء الباطنة» که دارای شش فصل است. { jawamie kitab jalinus fa taearaf ealaa al'aeda' albatinat almaeruf bikitab almawadie alalimat mimaa tawalaa jameah al'iiskundaraniuwn } (۷-۹ و ۱۵-۱۶). این کتاب شرح به تمام علل و دردهای اعضای درونی می پردازد. (۷ و ۹).

۲. کتاب النبض الکبیر «جوامع الإسکندرانیین لکتاب جالینوس فی النبض الکبیر علی الشرح و التلخیص» { jawamie al'iiskundraniyyin likitab jalinus fa alnabd alkabir ealaa alsharah w altalkhis } (۷ و ۹ و ۱۱ و ۱۵ و ۱۶) که در چهار فصل به آموزش نبض یعنی بیان انواع نبض، نحوه شناسایی هر یک از انواع نبض، سبب شناسی بروز هر کدام از آنها و ویژگیها و تاثیر آنها در بدن، می پردازد. (۷ و ۹).

مرتبه پنجم: در این مرتبه، سه کتاب به فراگیران آموزش داده می شود.

۱. کتاب الحمیات { ktab alhumiyat } (۸ و ۹ و ۱۱ و ۱۶) الحمیات الجوهریة و العرضیة { alhumiat aljawhariat waleardia } (۱۳) در مورد شناخت انواع تبها است (۷ و ۹).

۲. کتاب البحران در سه مقاله «جوامع کتاب جالینوس فی البحران، ترجمه حنین بن إسحاق» { Kitāb Jālīnūs fī ayyām al-Buḥrān } (۷ و ۹ و ۱۱ و ۱۵ و ۱۶) که با هدف شناسایی اوقات مختلف بیماری، جهت درمان مناسب و پیش بینی سرانجام بیماری در سه فصل نوشته شده است (۷ و ۹).

۳. کتاب ایام البحران { Critical days (Galen) } (۷-۹ و ۱۱ و ۱۵-۱۶) که در سه فصل به شرح انواع بحران پرداخته است (۷ و ۹).

مرتبه ششم: فراگیر در این مرحله ملزم به یادگیری کتاب حیلۃ البرء است که در چهارده فصل (۷-۹ و ۱۱ و ۱۵-۱۶)، به توضیح قوانین و ترتیب درمان بر اساس نظر قیاس در هر یک از بیماریها می پردازد (۷ و ۹).

مرتبه هفتم: کتاب تدبیر الاصحاء که در شش فصل حفظ سلامتی را در بدنهای مختلف بیان می کند (۷-۹ و ۱۱ و ۱۵-۱۶). همچنین تدبیر غذا در بیماران حاد و بیماران بستری را نیز می آموزد (۸) که این مرحله به مراتب سخت تر و پیچیده تر از قبل می باشد (۸ و ۱۸). جدا نمودن آموزش ویزیت بیماران سرپایی و بیمار بستری سخت تر و نیاز به تجربه و مهارت بیشتری دارد که به پنج مرحله تقسیم شده است. آموزش این مرحله عمدتاً بر اساس مستندات ابوالفرج ابن هندو از کتب شانزده گانه جالینوس است. این مراتب در مدارس طبی اسکندریه مورد استفاده بوده است (۱۱).

بحث و نتیجه گیری

نتایج کلیدی حاصل از جمع‌آوری شواهد موجود و بررسی منابع آن است که دو رکن مهم یکی محتوا و نحوه آموزش و دیگری نحوه صحیح آزمودن مورد توجه حکمای طب سنتی بوده است. بر همین اساس، تعیین محتوا و اولویت بندی موارد ذکر شده همراه با برنامه‌ریزی در راستای نیاز آموزشی فراگیر و نیاز جامعه دریافت کننده خدمات، ضروری است. همچنین، بر اساس نتایج جمع‌آوری شده می‌توان معیارهایی را تعیین کرد که فراگیر بر مبنای آن ملزم به یادگیری و درک محتوای ساختارمندی باشد که در یک کوریکولوم مبتنی بر شواهد تبیین و تنظیم می‌گردد.

علاوه بر موارد فوق، بررسی موجود نشان می‌دهد که آموزش طب در دوران‌های مختلف شکوفایی علمی دارای ساختاری نظامند و هدفگرا بوده است؛ به این صورت که در ابتدا فراگیران مواجهه زودرس و کلی بالینی را تجربه می‌کردند، سپس وارد دوره فراگیری مفاهیم کلی به همراه کاربرد آنها می‌شدند و انتهای این روند آموزش، مرحله بالینی، تدابیر و تصمیم‌گیری‌های درمانی بود. در تمام این مراحل ذکر شده دانشجوی موظف به مباحثه و درک عمیق مطالب تحت نظر هدایت‌گر بالا دستی خود بوده و مراحل کسب مهارت و توانمندی‌های شایسته یک طبیب را با مطالعه کتاب‌های بیشتر و آزمون‌های پیاپی توسط اساتید طی

می‌کرده است. در یک جمله می‌توان گفت که فرد، طبیب نمی‌شود مگر با ارزیابی و آزمون‌ها و آزمایش‌های مکرر (۸). به نظر می‌رسد، با توجه به شواهد حاصل در این مطالعه می‌توان آموزش در طب ایرانی را به سه روش تقسیم نمود:

- ۱- آموزش ترتیبی که در آن مباحث از ساده به پیچیده بیان شده است.
- ۲- آموزش تقدیمی که در آن مطالب براساس اولویت بیان شده است.
- ۳- آموزش علمی و عملی که در آن اول مطالب تئوری و بعد مطالب عملی بیان شده است.

و در حیطه بالینی می‌توان به آموزش سرپایی و بیمارستانی تقسیم نمود. ولی یکی از مهمترین نکات در هر سه این روش‌ها آشنایی زود هنگام فراگیران با داروهای مورد استفاده و با بیماران به صورت اولیه است. همانگونه که مشخص است، در این نوشتار به رکن اول مورد نظر که همان محتوا و شیوه آموزش است پرداخته‌ایم. بدیهی است تحقیقات در سایر موارد به غنی شدن هر چه بیشتر شواهد خواهد افزود.

در مجموع به نظر می‌رسد برای تعیین یک کوریکولوم دارای بستری از شواهد طب ایرانی و استفاده از توانمندی‌های جدید ایجاد شده، نیاز به مطالعاتی عمیق‌تر می‌باشد تا بتوانیم طی مستند نمودن آموزش‌های دوره، الزامات و بایدهای یادگیری و دروس CORE و non-core بهتر مشخص شود.

Evidence Survey in curriculum planning of Persian medicine

SA. Kamali (DMD)¹, SH. Kamali (MD, MPH, PhD)², Z. Ghorbanifar (MD, PhD)^{3*},
SJ. Hosseini Khabir (MD)⁴, Sh. Isfahani, (MS)⁵, N. Khoramshahi (DMD)⁶

1. Department of Dentistry, School of dentistry, Shahed University, Tehran, Iran
2. Department of Persian Medicine, School of Persian Medicine, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran
3. Department of Persian Medicine, Faculty of Medicine, AJA University of Medical Sciences, Tehran, Iran
4. Khatam Al-Anbia Hospital, Tehran, Iran.
5. Education development office, School of Persian Medicine, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran
6. School of dentistry, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

Biannual Medical Education, Babol Univ Med Sci; 7(1); Autumn & Winter 2018-2019; pp: 7-12

Received: Mar 28th 2018, Revised: Feb 26th 2019, Accepted: Mar 3th 2019

ABSTRACT

Background: Setting “accountable education” as a method in medical education has gotten increasing attention. Planning a qualified curriculum in Persian Medicine education in order to achieve sufficient educational quality is possible by the means of collecting data, evidence and exploring the available references and documenting the findings.

Methods: The goal of this brief report is to study and evaluate the common used teaching methods in education, evaluation and the content of the most outstanding scientists teaching Persian Medicine along many centuries such as “Hippocrates”, “Galen”, “Muhammad ibn Zakariya al-Razi” and “Avicenna”

Finding: Razes believes that books such as the Al-Murafi Hippocrates book and Julian's books on the types of fevers and attacks, the various medicines and the time of illness, and at what stage each disease is, and the nature, the crisis, how to deal with acute diseases by the means of nutrition, The signs and symptoms of illness, immediate remedies and temperament and pulse are among the first books to be taught and are essential for students. He also recommends that physicians are best to be familiar with most of the resources available of their field of work.

Conclusion: Studies show that the student was obliged to deepen his knowledge by the means of discussion under the guidance of his high-level navigator. Acquiring the skills and abilities of a physician was achieved by reading more books and evaluation by the professors. It can be stated that nobody makes it to being a great physician without undergoing repeated tests and experiments.

The most common educational methods used consist of: Sequential instruction, priority training academic and practical training.

Key words: Medical education, Persian medicine (Traditional medicine), Curriculum, Evaluation, Evidence-based

*Corresponding Author; Z. Ghorbanifar

Address: postcode 1416663361, No 27, North sarparast Street, Italy street, Keshavarz Blvd, Tehran, Iran.

Tel: 09123081153, Fax: 02188391955

Email: za.ghorbanifar@gmail.com

References

- 1-Kamali S, Ghorbanifar Z, Isfahani SH, et al. Evaluation of access to the course of Hakim. Avicenna Journal of Phytomedicine. 2015 Supplement, Vol. 5, p46-46. 1/2p.
- 2-Kamali S, Ghorbanifar Z, Isfahani SH, et al. Designing self-assessment questionnaire for Persian medicine in the field of education at Tehran University of Medical Sciences. Biannual J of Med Edu. Education Development Center. Babol Univ of Med Sci,6(1); 51 Autum & Winter, 2018
- 3- Yaghoobifar M, Ghodrati A, Mirmousavi S. The first step towards institutionalizing approach of responsive education: Survey the current status of training courses of environmental health from perspectives of students. . Biannual J of Med Edu. Education Development Center. Babol Univ of Med Sci, 5(1); Autum& Winter, 2017; pp: 40-46.
- 4-Jones R, Higgs R, de Angelis C, Prideaux D. Changing face of medical curricula. The Lancet. 2001; 357(9257):699-703.
- 5-Razi, M. Al- Murshid aw al-Fusul. . 2nd ed. Edited by: Iskander B Zaki. Cairo: The Institute of Arabic manuscripts.1995:12-14 [In Arabic]
- 6-Ibn Sina. The Canon of Medicine (al-Qānūn fi al-Ṭibb). V1. 1st ed. Beirut-Lebanon: Alaalami library. 2005: 63 [In Arabic]
- 7-Ghazban, SJ. (In translation) Uyun Al- Anba Fi Tabaqat Al- Atibba. Ibn Abi Uṣaibi'a, Aḥmad Ibn Al-Qāsim. V1. 1st ed. Tehran. Research Institute for Islamic & Complementary Medicine. Iran University of Medical Sciences. 2008: 95-96. 133. 136-147. 151-157. 268-276 [In Persian]
- 8-Al-Rohawi, I. Adab al-Tabib ("Practical Ethics of the Physician" or "Practical Medical Deontology"). 1st ed. Tehran. Research Institute for Islamic & Complementary Medicine. Iran University of Medical Sciences. 2009: 78, 105, 179-180, 186 [In Persian]
- 9-Ibn Ridwan A. Book Alnaf advertisement medicine production quality education. 1st ed. Edited by: Samarrai, K. Baghdad: Jame'ah Baghdad. 1986: 42-43, 107-113 [In Arabic]
- 10-Ibn al-Nafis, A. Al-Shamil fi al-Tibb. V1. 1st ed. Tehran. . Research Institute for Islamic & Complementary Medicine Iran University of Medical Sciences. 2009: 14 [In Arabic]
- 11-Samarrai K. Brief history of medicine arabic. V1. Tehran. Research institute for Islamic & complementary medicine. Iran University of medical sciences. 2009: 204-205 [In Arabic]
- 12-Ibn Juljul, S. Ṭabaqāt al-aṭibbā' w'al-hukamā' (Generations of physicians and Wise Men).1st ed.Cairo: French Scientific Institute printing press. 1955:46[In Arabic]
- 13-Razi, M. The Virtuous Life (al-Hawi).v4. 1st ed. Beirut: Dar Al-Ehya. Al-Turath Al-Arabi.20001: 72 [In Arabic]
- 14-Mozafarzadeh B. (In translation). Pharmacology in Medicine {(Daroushansi Dar Pizchke)}. Al-Biruni M. V1. 1st. Persian Language and Literature Academy. Publishing group asar. Tehran. 2004: 113 [In Arabic]
- 15-Sami Khalaf H. Ṭibb and daroushansi. V1. 1st. Catalog of manuscripts of the virtual book. Tehran. Iran University of medicine. 2008:74[In Arabic]
- 16-Badawi, A. A'rstoutalis fi alnfs. 1st ed. Beirut: Dar al-Qalam. 1980:41-45[In Arabic]
- 17-Mohaghegh M. Ibn Hindu, Physician and philosopher from Tabarestan and Kitab-I Miftah al-Tibb with introduction on medical sciences in Islam and Iran. Tehran. Society for the Appreciation of Cultural Works and Dignitaries. 2014: 37-42 [In Persian]
- 18-Galenus. To Ogluqen, Summarized and Explained Hunayn ibn Ishaq, Investigation of Muhammad Salim Salim Dar al-Kuttab Press 1982: 3 [In Arabic]
- 19-Galenus - translator: Hunayn ibn Ishaq, Muhammad Salim Salim, a book of Galen in Alostksat on the opinion of Hippocrates, the Commission Egyptian General Book, Cairo, 1986: 3 [In Arabic]